

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu õppekava

Kaisa Saluste

„Asenduskodu ilu ja valu“ – ühe pere laste kogemused

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Judit Stömpl, PhD

Tartu 2021

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud käesoleva lõputöö ise ning korrektselt välja toonud teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud, lähtudes Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi bakalaureusetöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kaisa Saluste

28.05.2021

ABSTRACT

"The beauty and the pain of a residential care" - one family's children's experiences

When evaluating foster care, and in particular foster care services, it is essential to know children's assessments of the service. Such an evaluation, which is not based on a structured questionnaire, but on the freely given story of the respondent, would be valuable. This is the kind of valuable evaluation that I would like to see in my thesis.

The aim of the thesis is to analyse the narratives told by two sisters.

Based on the aim of the work, I set three research questions:

1. How do the research participants see their childhood and adolescence?
2. What was the experience of growing up in substitute care like for the participants?
3. How do the participants in the study see the impact of substitute care on their future lives?

One of the most important conclusions from the participants' stories is the lack of attention paid to human relations.

Participants pointed out that keeping biological ties helped them cope better in the residential care.

Participants also gave feedback on the system change in recent years. Having grown up in both systems - children's home and residential care- participants tended to see the transition to the new system as making things more difficult.

I think that the focus of this story is not on the suffering of the participants, but on their bravery and their own ability to analyse the connections between their own life events.

Keywords: residential care, children's rights, biography, childhood, family

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	6
1. TEOREETILINE ÜLEVAADE	7
1.1. LAPSEPÕLV	7
1.1.1. Lapsepõlve olulisus.....	7
1.1.1. Lapsed Eesti ühiskonnas	8
1.1.2. Laste õigused	8
1.2. ASENDUSHOOLDUS	11
1.2.1. Asendushooldus	11
1.2.2. Asendushoolduse tüübid	11
1.2.3. Lapse asendushooldusesse paigutamine	12
1.2.4. Asendushooldus Eestis.....	12
1.2.5. Asutusekeskne asendushooldus Eestis.....	13
PROBLEEMISEADE.....	15
2. METODOLOOGIA	16
2.1. Metoodikaaitse valik.....	16
2.2. Andmekogumise ja analüüsimetod	16
2.3. Valimi ja uurimuse tutvustus.....	17
3. ASENDUSKODU KOGEMUSEGA NOORTE ELULONARRATIIV. ANDMETE ANALÜÜS	18
3.1. ELU ENNE ASENDUSHOOLDUST	18
3.1.1. Õnnelik lapsepõlv	18
3.1.2. Muutused vanemates.....	18
3.1.3. Õdede võitlus igapäevaga	19
3.1.4. Soojendusperiood	23
3.1.5. Üks suvine päev.....	23
3.2. ELU ASENDUSKODUS	24
3.2.1. Uude olukorda sisseelamine	24
3.2.2. Konflikt usalduskasvatajaga.....	25
3.2.3. Majade erinevus.....	26

3.2.4.	Kasvatajate poolne surve	27
3.2.5.	Kool ja sõbrad.....	28
3.2.6.	Kasuperre tilgutamine ja tagasi lastekodusse	29
3.3.	ISESEISVUMINE ja ELU PÄRAST ASENDUSHOOLDUST	30
3.3.1.	Peresüsteem.....	30
3.3.2.	Iseseisvaks eluks ettevalmistus.....	32
3.3.3.	Lapsepõlvest saadud mustrid.....	32
3.3.4.	Avastused, tõdemused pärast asenduskodu.....	33
3.3.5.	Suhted vanematega	34
4.	ARUTELU JA KOKKUVÕTE	35
4.1.	Arutelu	35
4.2.	Kokkuvõte	37
	TÄNUSÕNAD	38
	KASUTATUD KIRJANDUS	39
	Intervjueerimiskava	41

SISSEJUHATUS

Asendushooldus on riigi poolt arendatud hooldus nendele lastele, kelle sünnivanemad ei ole võimelised pakkuma turvalist keskkonda ja lapse arengut soodustavaid tingimusi (Vanemliku..., 2014)

Asendushooldusel on kokku 3 erinevat vormi - lapsendamine, eestkoste ja asendushooldusteenus. Viimase alla kuulub hoolduspere, perekodu ja asenduskodu (Asendus- ja järelhooldus, 2021). Viimastel aastatel on enim tegeletud Nõukogude perioodist pärit korralduste ümberkujundamisega. Enamik selle aja lastekodud on re-organiseeritud väikemateks peremajadena toimivateks teenuseüksusteks (Vanemliku..., 2014). Selles töös käsitlen üldiselt asenduskoduteenust.

Asenduskodu eesmärk on valmistada last ette iseseisvaks eluks (Vanemliku, 2014). Eesti uuringud ja poliitikadokumendid keskenduvad eelkõige asendushoolduse korraldusele ja statistikale, vähe on uuritud laste endi kogemusi ja hinnangud asendushooldusteenusele (Õiguskantsleri kodulehekül, i.a). Võttes arvesse, et uuritav grupp on äärmiselt haavatav sihtrühm, on ka loogiline, et varasemaid uuringuid on minimaalselt.

Asendushoolduse ja eelkõige asenduskoduteenuse hindamisel on vältimatu vajadus teada just laste hinnanguid teenusele. Väärtuslik oleks selline hinnang, mis ei ole saadud struktureeritud küsimustiku, vaid uuritava vabalt esitatud loo kaudu. Sellist väärtuslikku hinnangu saamist soovin ka oma lõputööga.

Minu bakalaureusetöö keskendub ühe pere laste eluloo kirjeldusele. Ühe pere kaks last jutustavad elust enne asenduskodu, asenduskodus elades ning pärast asenduskodu.

Töö eesmärk on analüüsida kahe õe jutustatud narratiive.

Töö koosneb kolmest osast, mis jagunevad peatükkideks. Esimene osa annab teoreetilise ülevaate lapsepõlvest ja asendushooldusest. Teine osa koosneb metoodikast ja eluloonarratiivist. Kolmas peatükk koosneb sisuanalüüsist ning kokkuvõttest.

Lähtuvalt töö eesmärgist püstitasin kolm uurimisküsimust:

4. Millisena näevad uurimuses osalejad enda lapsepõlve ja noorukiiga?
5. Millisena kogesid uurimuses osalejad asendushoolduse all kasvamist?
6. Millisena näevad uurimuses osalejad asendushoolduse mõju edaspidisele elule?

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1. LAPSEPÕLV

1.1.1 Lapsepõlve olulisus

Lapsed kasvavad meiega ühes keskkonnas, neid ümbritsevad samad asjad, mis meid. Nii nagu täiskasvanud, ammutavad ka lapsed informatsiooni erinevatest suhetest, käitumisest, materiaaletest väärtustest. Vahe on selles, et nende maailmavaade ning tõekspidamised on rohkem mõjutatavamad, kuna nende areng on algusfaasis. (Marin, 1991)

Lapse heaolu on seotud enda, teda ümbritsevate inimeste ja keskkonnaga, mis on tugevalt seotud just sotsialiseerumisega eri keskkondades – perekond, kogukond, haridussüsteem, poliitika, kultuur, majandus jne (Reinomägi jt, 2014).

Kõik algab lapsepõlvest. Selg (2021a) on välja toonud Erik Eriksoni psühhosotsiaalse arenguteooria, mille kohaselt jaotub elukaar kaheksaks erinevaks arenguastmeks. Lapsepõlves läbib laps neli arenguastet, mis näitab tegelikkuses lapse kogetu ning omastatu olulisust lapsepõlves. Eriksoni teooria esimese nelja arenguastme kesksed protsessid on:

- a) Imikuiga - vastastiktoime vanemaga/hoidjaga
- b) Väikelapseiga - matkimine
- c) Mänguiga - samastumine
- d) Kooliiga - kasvatus, õppimine

Kõige olulisemaks Eriksoni teooria kohaselt on lapse arengus tasakaalu leidmine kahe vastandliku tundesuuna vahel. Selg (2021b) on toonud välja ka Bowlby kiindumusteooria.

Lapse emotsionaalne heaolu ja suhete kvaliteet on mõjutatud tugevalt varajases eas kiindumussuhtest. Bowlby kiindumusteooria mõtestab sügavalt inimese emotsionaalset ja sotsiaalset arengut. Esmane kiindumussuhe on tavaliselt emaga, kuid tegelikkuses ei mängi antud suhtes rolli isik, vaid kvaliteet. Kiindumussuhe on ääretult oluline lapse arengus. .

Lapsed, kes elavad väga heades füüsilistes tingimustes, kuid kellel puudub kiindumussuhe, võib ilmuda vaimne ja füüsiline mahajäämus, apaatia ja kurvameelsus. Selline oht puudutab eelkõige asutuses kasvavaid lapsi, kus hooldajatega võib, aga ei pruugi tekkida kiindumussuhet.

1.1.1. Lapsed Eesti ühiskonnas

Lapsesõbraliku ühiskonna üks tunnuseid on lastega arvestamine. Lapsed on heterogeenne ühiskonnagrupp – eri vanuses, erinevad vajadused ning võimalused; sellest tulenevalt on täiskasvanutel vastutus neid märgata ning silmas pidada. (Ehasoo, 2021; Reinomägi jt, 2014;)

Eesti ühiskonnas on iga viies elanik alla 18-aastane, see tähendab, et Eesti ühiskonnast moodustavad 20% lapsed. Laste tähtsus meie ühiskonnas on viimasel aasta-kümnel oluliselt kasvanud, lapsi võetakse täisväärtuslike ühiskonnaliikmetena. See tähendab, et lapsed teevad eakohaseid valikuid ja endaga seotuid eakohaseid otsuseid. (Reinomägi jt, 2021)

Tulenevalt Eesti Perekonnaseadusest (2010) on laste kasvatamine ja nende eest hoolitsemine vanemate kohustus. Selleks, et tagada lastele terve arengukeskkond on riik lastekaitse- ja laste hooldekande-alaste küsimuste lahendamiseks kinnitanud seadusandluse. Ka kasvatamise ja õppimisega seotud kulutuste katmisel toetab riik erinevate toetustega (Perehüvitiste liigid, i.a). See tähendab, et vanemate kohustus on hoolitseda selle eest, et lapsele oleksid sobivad elutingimused, riigi kohustus on abivajavat perekonda vajadusel kas materiaalselt või muudmoodi aidata.

Uuringutest küll on selgunud, et Eesti täiskasvanud ja lapsed teavad kõige rohkem hoolitsusega seotud õigustest, sh lapse õigust haridusele, perekonnale ja kaitsele, kuid samal ajal 53% Eesti lapsevanematest on lapse õiguste ja vanemluse uuringu andmetel tundnud, et vajaksid lapsevanemana nõu ja abi, kuid pole teadnud, kuhu abi saamiseks pöörduda või pole söandanud seda küsida (Anniste jt 2018).

Kasvandik (2021) on välja toonud mitmeid erinevaid vanemlusprogrammide võimalusi Eestis. Need võimalused on vanematele, et arendada nende vanemlikke oskusi; veenda vanemaid kehalise karistamise kahjulikkuses lapse arengule ja muuta ühiskondlikke hoiakuid selle suhtes; julgustada vanemaid abi ja nõu küsima, tagades teenuste kättesaadavuse abi vajavatele vanematele ja lastele. Ka Lastekaitseseaduse (2014) §17 kohaselt on riigil ja kohalikul omavalitsusel ülesandeks aidata lapsevanematel täita oma vastutusrikast rolli võimalikult hästi – vanemlusprogrammid on üks viisidest sellisel viisil abistamisel.

1.1.2. Laste õigused

Laste õigused Eesti Vabariigis kehtivad iga alla 18-aastasele inimesele (Lastekaitseseadus, 2014).

Laste õigusi Eestis reguleerib ÜRO Lapse õiguste konventsioon, Euroopa Liidu tasandil ka Euroopa põhiseaduse leping ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta. (Reinomägi, 2021)

ÜRO Lapse õiguste konventsioonis (1991) on öeldud, et lapse isiksuse täielikuks ja harmooniliseks arenguks peab laps kasvama perekonna keskel õnne, armastuse ning üksteisemõistmise õhkkonnas. Igal lapsel on õigus mõlema vanema hoolitsusele, aga ka vanemal on kohustus ja õigus oma lapse eest hoolitseda ja temaga suhelda.

Antud konventsiooni laste õiguste aluseks on neli üldpõhimõtet:

- 1) igal lapsel on õigus elule ja arengule;
- 2) kõigil lastel on ühesugused õigused – ühtki last ei tohi teistest halvemini kohelda;
- 3) lapse seisukoht kuulatakse ära ja seda võetakse otsuste tegemisel arvesse;
- 4) lapsega seotud otsuste tegemisel tuleb alati seada esikohale lapse huvid.

Riigid, kes on liitunud ÜRO lapse õiguste konventsiooniga (LÕK), lähtuvad üldpõhimõttest, kus tuleb seada esikohale lapse huvid, mida kinnitab artikkel 3.1. Samal ajal artikkel 5 tagab ka austuse vanemate, või kus see on kohaldatav vastavalt kohalikele tavadele ka laiendatud perekonna või kogukonna liikmete, seaduslike hooldajate või teiste lapse eest seaduslikult vastutavate isikute vastutust, õigusi ja kohustusi, et tagada lapsele kohane suunamine ja juhendamine, mis on kooskõlas lapse arenevate võimetega. See tähendab, et ÜRO LÕK toetab nii last kui teda ümbritsevaid täiskasvanuid.

ÜRO LÕK artiklist 12 tulenevalt, on igal lapsel, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õigus väljendada vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Igal kavandataval otsusel lapsega, tuleb Lastekaitseaduse (2014) §21 järgi selgitada lapsele kavandatava otsuse sisu ja põhjuseid, kuulata laps ära tema vanust ja arengutaset arvestades sobival viisil ning võtta lähtuvalt lapse vanusest ja arengutasemest tema arvamus arvesse ühe asjaoluna huvide väljaselgitamisel. Juhul, kui lapse arvamus ei ühti kavandatud otsusega, tuleb sama paragrahvi kohaselt selgitada lapsele tema arvamus arvestamata jätmise põhjuseid.

Praegu kehtiv Lastekaitseadus (2014) sai võrreldes eelnevalt kehtinud Lastekaitseadusega (1993) palju täiendusi. Näiteks, on praeguses Lastekaitseaduses nüüd lastekaitsetöötajale ja lapsega töötavale isikule rakendatud seadusandlus, eelnevas see puudus. Samuti lisati uude

seadusesse ka eraldi perekonnast eraldatud lapse peatükk, mis sai täiendust õdede ja vendade lahutamise paragrahviga.

1.2. ASENDUSHOOLDUS

1.2.1. Asendushooldus

Olukorras, kus lapsevanemad ei ole suutelised pakkuma lapsele turvalist, hoolivat ning stabiilset elukeskkonda, on riik kohustatud tagama lapsele asendushoolduse. Tulenevalt Lastekaitse seadusest §15 on orvul või vanemliku hoolitsuseta lapsel täielik õigus riiklikule ülalpidamisele kuni 18-aastaseks saamiseni. Lapse õigust erilisele kaitsele ja abile kinnitab ka ÜRO LÕK artikkel 20.

Asendushooldus võib olla lühi- ja pikaajaline, asendushoolduse vajadus võib olla tingitud kas lapsest endast või lapsevanematest. Lapse enda tõttu on tegemist olukordadega, kus käitumisprobleemidega, õigusrikkujate, erivajadustega või sõltuvus probleemidega laste puhul jääb abivajadus kodustes tingimustes puudulikuks. Lapsevanematest tulenevalt on olukord, kus on kohus teinud otsuse vanemate hooldusõiguse piiramise, peatamise või täieliku ära võtmise. (Vanemliku..., 2014)

Asenduskoduteenuse eesmärk on pakkuda lapsele turvalist ning arenguks soodsat keskkonda, rahuldada tema põhivajadused, pakkudes peresarnaseid elutingimusi ning valmistada ette võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015).

1.2.2. Asendushoolduse tüübid

Eesti asendushoolduse erinevaid vorme reguleerib sotsiaalhoolekande seadus, lapsendamist vastavalt perekonnaseadus. Asendushooldusel on kokku 3 erinevat vormi - lapsendamine, eestkostele ja asendushooldusteenus. Viimase alla kuulub hoolduspere, perekodu ja asenduskodu. (Asendus- ja järelhooldus, 2021)

Kriisihoolduseks ja perest eraldatud laste lühiajaliseks hoolduseks on olemas ka turvakodu, kuhu saab laps ööpäevaringselt ka ise vajadusel pöörduda (Turvakoduteenus lapsele, 2014).

Viimastel aastatel on asendushooldusel olevate arv vähenenud, ka asenduskodus ja perekodudes elavate laste arv on tasapisi kahanenud. Osaliselt on see uue järelhooldusteenuse tõttu (Sarv, 2021) Järelhooldusteenus on kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatav sotsiaalteenus, millega toetatakse asendushoolduselt ja eestkostelt lahkuva isiku iseseisva toimetulekut ja õpingute jätkamist (Asendus- ja järelhooldus, 2021).

1.2.3. Lapse asendushooldusesse paigutamine

Asendushooldus on mõeldud ajutise lahendusena seniks, kui lapse elukorraldus on taastunud (Vanemliku..., 2014). Lapse perest eraldamisel peetakse kõige rohkem silmas lapse heaolu ja õiguste tagamist. ÜRO Laste õiguste konventsiooni (1996) artikkel 9 kohaselt ei tohi last eraldada last vanematest vastu tema tahtmist. Samas artiklis tuuakse välja, et juhul, kui ametivõimud leiavad, et niisugune eraldamine toimuks lapse huvides, on neil võimalik vastav otsus vastu võtta. Lapse eraldamist perest kaaluvad ametivõimud üksnes kõige keerulisemates olukordades, kus võib olla otsene oht lapse elule ja tervisele (Sarv, 2021). Sellisel puhul on tegemist Sarve sõnul juhtumitega, kus vanemad ei saa või ei suuda ka pakutud toe abil kindlustada lapsele turvaline keskkond ja vanemlik hoolitsus.

Eestkostele määramine, hoolduslepingu alusel perre paigutamine, asenduskoduteenusetele suunamine ning lapsendamine – need kõik on formaalsed asendushoolduse vormid, mis tähendavad, et nende korraldus ning nõuded on õigusaktidega reguleeritud (Vanemliku, 2014).

Laste perest eraldamise ja asendushooldusele suunatud laste arv on aastatega vähenenud. Veel kümme aastat tagasi eraldati Eestis aastas perest ligi 600 last, mis oli keskmiselt 0.24% alaealistest. 2019.aastal oli selleks protsendiks 0.11% ehk 292 eraldatud last. Kuigi laste üldarv on kasvanud, on asendushooldusele suunatud ning perest eraldatud laste arv tugevalt vähenenud. (Sarv, 2021)

1.2.4. Asendushooldus Eestis

Viimastel aastatel on asendushoolduse valdkonnas olnud mitu väga olulist arengut. Varasemalt paigutati lapsi vanuse järgi ühest lastekodust teise ning samal ajal eraldati ka erivajadustega lapsed teistest. Nüüdseks on nõukogude perioodist pärit laste hoolekandetasutuse korraldus lõhutatud (Vanemliku, 2014). Aastal 2015 võeti vastu uus Sotsiaalhoolekande seadus (2015), muudatused on suunatud üldisele asendushoolduse kvaliteedi parendamisele, rõhk on pandud perepõhisele asendushooldusel. Praeguseks on asendatud suured lastekodud väiksemate peremajade ja asenduskodudega.

Uue Sotsiaalhoolekande seaduse (2015) § 45⁶ kohaselt tõlgendatakse asendushooldusteenuse osutamist hooldusperes, perekodus ja asenduskodus järgnevalt:

(1) Asendushooldusteenuse osutamine hooldusperes on lapse hooldamine sobivas peres, kelle liikmete hulka ta ei kuulu.

(2) Asendushooldusteenuse osutamine perekodus on teenuse osutamine kuni kolme perevanemaga peres, kus on samal ajal kuni kuus last.

(3) Asendushooldusteenuse osutamine asenduskodus on teenuse osutamine kasvatajatega peres, kus on samal ajal kuni kuus last.

1.2.5. Asutusekeskne asendushooldus Eestis

Ligi ühele protsendile Eesti lastest on asenduskodu ikkagi pikemaajalisem kasvukeskkond, milles nad elavad kuni täisealiseks saamiseni. Võimalikult peresarnast olustikku pakuvad Eestis nii suured kui väiksed asendushoolduse asutuskeskused. (Sarv, 2021)

Nagu ka eelnevalt öeldud, on uue süsteemi järgselt asutusepõhine asendushooldus jagunenud kaheks – perekodud ja asenduskodud. Sotsiaalhoolekande seaduses (2015) on välja toodud perekodude ja asenduskodude erinevus töötajate suhtes. Perekodus on ühe perevanema poolt minimaalne teenuse osutamise aeg mitme perevanemaga peres on üldjuhul kümme ööpäeva ühes kalendrikuus, järjest ollakse minimaalselt 5 ööpäeva järjest. Kui perekodus on vaid üks perevanema, elab ta koos lastega ööpäevaringselt ning kasutab 42-l päeval aastas kolmanda isiku abi. Asenduskodus on kasvatajad, kes vahetuvad graafiku alusel tihedamalt kui perekodus.

2018 aasta lõppseisuga viibis Eesti asendushooldusteenusel kokku 801 last (Õiguskantsleri kodulehekül, 2021)

1.2.6. Laste õigused asenduskodus

Lisaks konventsioonile ja Lastekaitseseadusele suunab lastega tegelevaid isikuid vanemliku hoolitsuseta laste olukorra parandamiseks ja nende arengu toetamiseks koostatud asendushoolduse kvaliteedistandardite raamistik „Asendushoolduse standardid Euroopas“ (2008). Raamistik hõlmab enda alla kogu asendushoolduse protsessi. Väga suur rõhk on pandud üldisele lapse huvide esile seadmisele ning ametnike ja teiste täiskasvanute teadlik ning lapse heaolu nimel tegutsemine. Standardid ei ole kohustused vaid vabatahtlikud suunised (Standardid Euroopas, 2021), ehk lastega tegelevad inimesed saavad kasutada antud raamistikku puhtalt missioonitundest.

Ministrite Komitee poolt vastu võetud soovitus (2005) on öeldud, et hoolekandeesutuses kasvavate laste erioiguste alla kuulub ka õdede-vendade õigus elada võimaluse korral koos või suhelda regulaarselt, alates 2014.aastast on soovitus saanud Lastekaitseseaduses kinnitatud seaduseks.

Lisaks on toodud samas soovitus välja, et igal lapsel on asendushooldusel õigus austusele oma inimväärikuse ja füüsilise puutumatuse vastu, eriti õigust inimlikule ja mittealandavale kohtlemisele ning vägivallatule kasvatusel, sealhulgas kaitsele kehalise karistamise ja igas vormis väärkohtlemise vastu, antud soovitus kinnitab tegelikult ka Lastekaitseseadus, mis kehtib igale lapsele.

PROBLEEMISEADE

Olles kasvanud üles alevikus, kus oli ka asenduskodu, puutusin lapsepõlves asenduskodu lastega väga palju kokku. Olin teadlik osade laste elukäikudest, kuid mõistsin, et laste nägemust ja arvamust ei olnud arvesse võetud. Asenduskodu lastest räägitakse, kuid laste elulugusid ning nende endi nägemust ning käsitlust asenduskodus kasvamisest tuuakse avalikkuseni veel võrdlemisi vähe.

Asendushoolduse ja eelkõige asenduskoduteenuse hindamisel on vältimatu vajadus teada just laste hinnanguid teenusele. Väärtuslik oleks selline hinnang, mis ei ole saadud struktureeritud küsimustiku, vaid uuritava vabalt esitatud loo kaudu.

Sellise väärtustlikku hinnangu saamise soovin saavutada ka oma lõputööga, mille sean töö probleemipüstituseks.

Töö eesmärk on analüüsida kahe endise asenduskodu noore jutustatud narratiive.

Lähtuvalt töö eesmärgist püstitasin kolm uurimisküsimust:

7. Millisena näevad uurimuses osalejad enda lapsepõlve ja noorukiiga?
8. Millisena kogesid uurimuses osalejad asendushoolduse all kasvamist?
9. Millisena näevad uurimuses osalejad asendushoolduse mõju edaspidisele elule?

2. METODOLOOGIA

2.1. Metoodikaaitse valik

Käesolev bakalaureusetöö on teostatud kvalitatiivsel uurimisviisil. See lähenemine aitab mõista inimeste kogemusi nende endi perspektiivist, kus sõnalise suhtlemise kaudu keskendutakse tähendustele ja tõlgendustele, mida uuringus osalejad väljendavad (Laherand, 2008). Kvalitatiivne uurimisviis on paindlik, see annab võimaluse uurida väikearvulisi juhtumeid (Hammersley, 2013).

Hammersley (2013) on välja toonud, et kvalitatiivse uurimuse eesmärgiks on pigem läbi isiklike ja sotsiaalsete kogemuste uurimise ja seletamise mõista väikese arvu inimeste vaateid ja tõlgendusi. Minu töös annab see uurimisviis võimaluse keskenduda asenduskodus kasvanute jutustatud kogemustele.

2.2. Andmekogumise ja analüüsimeetod

Võttes aluseks uurimustöö eesmärgi, kus huvitas mind ühe pere laste eluloo kirjeldused ning kogemused asenduskodus kasvades, valisin andmekogumise meetodiks narratiivse uurimuse.

Narratiivne uuring on üks kvalitatiivne viis uurida inimeste elulugusid nende poolt kirjeldatud elutegevuste kaudu. Võrreldes teiste meetoditega, püüab narratiivne uuring haarata „kogu lugu“, mitte ei kaldu uurima nähtuste teatud tahke. (Linno ja Strömpl, 2012; Atkinson, 2011)

Eluloo jagamine annab lugejale selgema ülevaate jutustaja läbielatud kogemustest ja tunnetest. Lugude jagamine võib aidata teistel enda elusündmusi analüüsida, võimalik, et jutustaja näited on lugejale inspiratsiooniks. (Atkinson, 2011)

Atkinson (2011) toob välja asjaolu, et jutustajale annab enda elusündmustest rääkimine võimaluse analüüsida olukordasid ning leida seoseid erinevate olukordade vahel. Leian samuti, et on oluline anda jutustajale võimalus rääkida enda eest, lähtudes enda vaatenurgast.

Intervjuu annab subjektiivse vaate kõikidest sündmustest, arvan, et tänu subjektiivsele mineviku mõtestamisele saame me paremini mõista indiviidi mõtteid, tundeid ja kogemusi. Subjektiivsus antud kontekstis näitab indiviidi ainulaadsust.

Osalejate lugude kogumisel pidasin silmas eelkõige konfidentsiaalsust – eemaldasin liialt äratuntavad detailid, et uurimuses osalejaid ei oleks võimalik identifitseerida. Samal ajal keskendusin lugude sisule ja jutustajate subjektiivsele hinnangule.

2.3. Valimi ja uurimuse tutvustus

Intervjueeritavad on õed, kes kasvasid koos asenduskodus. Praeguseks on mõlemad osalejad iseseisvad. Töös kutsun osalejaid vastavalt noorim õde ning vanim õde. Kõik töös kasutatavad nimed on muudetud, konkreetse asenduskodu kirjeldavad detailid on tööst välja jäetud.

3. ASENDUSKODU KOGEMUSEGA NOORTE ELULOONARRATIIV. ANDMETE ANALÜÜS

Materjali läbitöötamisel kujunesid välja järgmised teemaplokid:

1. Elu enne asendushooldust
2. Elu asendushoolduses
3. Elu pärast asendushooldust, iseseisvumine

3.1. ELU ENNE ASENDUSHOOLDUST

3.1.1. Õnnelik lapsepõlv

Jutustan seda kui ühe pere lugu, kõik algas 20 aastat tagasi. Perre sündisid lapsed – iga aasta üks. Ema oli 16, kui sündis esimene tütar, isa oli umbes kümme aastat vanem, otse kaitseväest tulnud. Pere elas majanduslikult keskmiselt, ei olnud võlgades, aga palju lubada ka ei saanud. Vanematel probleeme eelnevalt ei olnud, küll aga andis nende suur vanusevahe mingites olukordades tunda. Tüdrukud hiljem tajusid, et ema võis olla veidi noor laste saamiseks, ta tahtis käia palju väljas, kontsertidel ning pidudel. Sellel ajal pere veel lastekaitse huviorbiidis ei olnud, perekond toimis ja kõik tundus olevat kontrolli all.

Laste sündides koliti maakohta oma majja. Lastel oli mängimiseks suur aed. Vanim õde mäletab väga hästi neid hetki, kus isa ehitas lastele kelkused ja mängumaju, koos mängiti oma aias igal vabal hetkel. Õed nimetavad ennast „hulludeks õdedeks“, oma pättustega suudeti tihti peale ema ja isa hämmingusse ajada, kui näiteks köögipõrand õli ja moosiga kokku tehti ning liuglemisvõistlust peeti. Vanemad tundsid sellest pigem rõõmu, lapsed nautisid lapsepõlve. Õed mäletavad seal majas kasvades vaid naerukilkeid, heaolu ning rahu, nad tundsid perekonna tunnet oma enda kodus koos isa ja emaga.

Vanim õde: „Tegelikult selliseid toredaid hetki sellest ajast on hästi palju, aga arvan, et see oli sellepärast, et sellel ajal nad tegelikult nagu väga hullult ei joonud.“

3.1.2. Muutused vanemates

Mingil hetkel lapsepõlves õed tõdevad, et tajusid muutusi vanemates. Ema ja isa hakkasid koos tarbima alkoholi, tähelepanu hajus lastelt teistele tegevustele.

Vanim õde: „Ma mäletan, et mul vahepeal ema ei tulnud lasteaeda järgi. Või siis kui tuli, siis see oli ka kuidagi nagu siuke... ta oli vahepeal joonud, igatahes väga ebamugav. Mäletan pigem seda, et ma vaatasin teda ja siis ma mõtlesin, et miks ta ei ole nagu teised emad“

Vanemad otsustasid lahutada, lapsed olid sellel ajal 5-10aastased. Otsustati, et vanim õde jääb isaga edasi majja elama. Noorim õde hakkas koos elama ema ning kasuisaga. Õed omavahel väga palju suhelda ei jõudnud, nädalavahetuse ti vahepeal kohtuti.

Kasuisa ja ema kumbki tööl ei käinud, kasuisa liikumisvõime oli väga suurelt piiratud, pere elatus vaid toetustest. Noorim õde sai kasuisaga alati hästi läbi, suuremaid konflikte kainenena neil ei olnud, pigem sai tüdruk tihtipeale toetust just temalt.

Vanim õde mäletab, et pärast lahutust keeras terve endine elurütm peapeale, nii vaimselt kui füüsiliselt. Nende kodu tuldi rüüstama meeste poolt, kes soovisid isa maja odavamalt osta, tüdrukute ees peksti isa ning visati asju aknast välja. See oli esimene kord, kui vanim õde mäletab enda isa nutmas.

Vanim õde: Sellel hetkel väiksenä ma tajusin, et miski mu isas muutus, et ta murdus nagu täielikult.

Isa oli sunnitud maja odavamalt maha müüma, koos kahe tütreaga koliti linna korterisse. Tüdrukud mäletavad, et alles siis hakkas isa tõsiselt jooma, tundsid, et varasemast tugisambast, kellele toetuda, ei olnud enam midagi alles. Alates sellest ajast olid mõlemad pered politsei ning lastekaitse huviorbiidis.

Vanim õde: Ma arvan, et kõik oleks nagu hästi läinud võib-olla, kui nad oleksid kokku jäänud, mitte lahku läinud. Äkki võib-olla midagi oleks teistmoodi läinud, aga jah, kuidagi nagu sellest hetkest mäletan, et siis läks kõik pekki.

3.1.3. Õdede võitlus igapäevaga

Noorim õde, kes sellel ajal oli koolieelik ja elas mitmeid kümneid kilomeetreid õdedest eemal koos ema, kasuisa ja kasuisa ema Mallega, mäletab seda aega väga kirkalt. Nende uues peres jaotus üks kuu kaheks – 2 nädalat alkoholi tarbimist ja 2 nädalat peaaegu kainet olemist.

Noorim õde: „Kui joomingu nädalad olid, siis meie läksime kogu aeg selle kasuisa ema õe juurde, ta elas paar talu edasi, mingi viis kilomeetrit või midagi taolist. Ja noh, kogu aeg öösel kõndisin. Et kui enam ei kannatanud, papist seinad ka vaata, siis läksin sinna ikka, sest

noh, kui joomingud käisid, siis ikkagi räme karjumine käis, mul oli vaja esimeses klassis samal ajal käia.“

Noorim õde tundis, et kui ta käis esimeses klassis, sai ta juba suureks. Iga päev mõelda, kuidas kooli jõuda, kuidas koolitööd tehtud saada ja kuhu ööseks minna, oli lapse jaoks meeletult kurnav.

Noorim õde: „Mäletan, et suht raske oli tegelikult koolis käia mul, pendeldasin ju igal pool, pidin kõik kooliasjad kogu aeg kaasa võtma, kõik riided ja nii edasi.“

Ema jäi rasedaks, kuid joomised jätkusid, nende perre sündis beebi, kes vajab kõigi nende joomingute keskel hoolt. Noorim õde mäletab, et kaks nädalat pärast beebi sündi oli ema kaine, pärast seda tulid esimesed juhtumid, kus tüdruk pidi vastsündinuga kodust ära minema, kuna beebi ei saanud sellises keskkonnas rahulikuks jääda. Kasuisa oli see, kes joobes olles sõidutas neid samasse pelgupaika – kasuisa ema õe juurde.

Noorim õde: Mäletan seda, kuidas ma võtsin beebi sülle, kasuisa, kes oli täis, sõidutas autoga siis meid niimoodi, et noh, rihmasid ega mitte midagi polnud, väike beebi mul süles eesistmetel istusin. Kui kohale jõudsim, sain Mallelt sõimata tookord, et mähkmeid ja asju kaasa ei võtnud ja mida me teeme selle beebiga siin, süüa pole, sõimas mind lolliks. Aga kus ma tean, mis kahenädalasel beebil vaja läheb, ma olin esimeses klassis.

Noorim õde pidi kodus toimunut varjama, oli suhtumine, et seda mis kodus on, seda ei räägita teistele. Koolis hakati aga märkama, et miski painab noorimat õde. Tihtipeale unustas tüdruk koolikoti koju ja hommikuks oli ta juba jõudnud enda pelgupaika, koolikotile järgi ta ei jõudnud, läks otse kooli. Kuid ta tõdeb, et maakoha võlu oli õpetajate vastutulelikkus – kõik printisid vajalikke materjale samal hommikul välja ja vajalikud asjad said tehtud.

Noorim õde: Pidin ise endale äratuskella panema, tihtipeale põhimõtteliselt kaks tundi äkki sain magada ja nii need koolipäevad möödusid.“

Kolm õde sattusid sellel perioodil ka liiklusavariidesse joobes juhtide tõttu. Kõik pääsesid suuremate vigastusteta, kuid ühist neil avariidel oli joobes juht ja reegel – sellest ei tohi kellelgi rääkida, muidu politsei saab teada. Noorim õde langes pärast avariid ka süüdistuste alla Malle poolt.

Noorim õde: Kui koju jõudsite, siis see mutt, kasuisa ema, sõimas mul näo nii täis pärast avariid. Mul käed värisesid, ma olin nii šokis, aga tema karjus, et mida ma ronisin sinna kaasa, sa ise oled süüdi, et see avariid juhtus.

Noorim õde toibus avariist kaua. Vanim õde tõdeb, et suutis load teha mitu aastat hiljem pärast täisealiseks saamist, kuna avariid kummitas ka unenägudes ja hirm kurvide osas oli aastaid suur.

Ühel päeval, kui teine õde noorimale õele külla läks ja mingi aja seal veetis, ei lõpetanud ema ka siis joomist. Päev kulmineerus ema haiglasse toimetamisega, lapsed jäid beebi, joogise kasuisa ja kasuisa emaga koju.

Noorim õde: „Mäletan, seda, kui emps lõikus ennast. Ta lõikus ikka nii, et verejuga oli taga. Nägin seda kõike pealt. No ja kutsusime kiirabi, pidin veel vastu jooksuma, et juhatada nad õige tee peale ja siis ta viidi ära.“

Joomised muutusid leibkonna igapäeva osaks. Oli küll ka kaineid perioode, kuid teati, et mida pikem kainem periood, seda hullem joomise periood ootab ees. Hirmu ja kartust tundis noorim õde palju, kui kumbki õdedest juhuslikult külas oli, saadi koos seda tunda.

Noorim õde: Aga no alati olidki väga koledad joomingud. Et kui peksti, siis mehed ütlesid alati, et jookskite minema, muid saate ka. Me jooksisime ükskõik kuhu kohe õega minema.“

Millest sellel hetkel vanim õde aga eemal elades puudust tundis, oli kord. Isa juures elades oli õdedel väga vaba eluviis, ei olnud kontrolli koolitööde ega väljas käimiste osas, ema aga oli koolitööde osas tihtipeale üpris karm, lohakalt tehtud koolitööd tuli ära kustutada ja uuesti kirjutada. Noorim õde tahtis ema juurest põgeneda, sellest tulenevalt tehti ka tütarde vahetus – vanim õde läks ema juurde, noorim õde isa juurde.

Mõlemad õed meenutavad, et ema juures elades oli pinge alati õhus, tüdrukud pidid alatihti mõtlema lahendusi probleemidele, kuidas kooli jõuda ja süüa saada. Vanema õe lootus saada karmimat korda ületas igasugused piirid. Kooliasjad olid küll tehtud, kuid keskendumine kodus oli olematu, mis lõpuks häiris ka koolis olles õppimist.

Vanim õde: See periood oli nagu kõige õudsem üldse minu elus. Mind narriti koolis, sest mul polnud lähedaid riided. Kodus ei olnud üldse mitte korras, mitte üheski mõttes korras.

Vanim õde loob seoseid depressiooniga just selle ühe aastaga ema juures elades. Üks õudsemaid hetki vanima õe lapsepõlves oli ema elustamine. Sellel hetkel ta ka tajus, et ei suuda selles olukorras ikkagi toimida, olenemata koolitööde korrast, tahtis vana elu tagasi ehk isa juurde kolida.

Vanim õde: Nägin pealt veel seda, kui meie ema jõi, siis tal tekkisid krambid, kuna ma olin temaga üksinda seal majas, siis ma helistasin kiirabisse, pidin teda elustama. /.../ Täiesti hullumaja, ma suutsin ainult ühe aasta seal olla ja ma tahtsin kohe issi juurde tagasi saada. Issi jõi, aga ma ei mäleta, et seal oleks nagu olnud mingit siukest, nagu tral-la-laad, lihtsalt ebamugav oli, aga ta ei olnud kunagi nii häiriv kui see, kui ema koos kasuisaga jõi. Ema oli selline hästi õel ja kõik mis ta ütles ka välja lapsele, kõiki neid halbu sõnu oli ikka väga traumeeriv kuulda.

Kui noorim õde ja teine õde isaga ühiselt korteris elasid, oli saanud isa hea töökoha hea palgaga. Perel ei olnud materiaalselt puudust millestki, nendega elasid veel isa ema ja vend, lapsed olid alati vähemalt ühe täiskasvanu silma all. Õed aga õppisid edasi õpilaskoduga põhikoolis, vähem kui aastaga, tuli vanim õde tagasi isa juurde.

Vanim õde: Aga lihtsalt, et nagu see emotsionaalne terror, mis ma sealt ema juures elades aasta sain, see mõjutas mind ikka nagu rämedalt. Isaga elades mingeid siukseid asju ei olnud. Koolis ka ei narritud sellel ajal, seal koolis oli nagu kergem olla, kuna seal oli meiesuguseid. Tegemist oli õpilaskoduga, maakohas, seal oli ka neid lapsi, kelle vanemad jõid, aga neid ei olnud veel vanematelt ära võetud. Meil oli justkui midagi ühist.

Tüdrukud tajusid, et lapsed, kes ei olnud õpilaskodust või lastekodust, on nendest erinevad. Õed hoidsid pigem ise kokku, sest teiste lastega ei olnud sellel ajal nii head klappi.

Vanim õde: Nagu prioriteetid on näiteks täiesti teistsugused juba väga varasest east, ma olen ikka väga realistlik. Et kui võrdlesin ennast teiste lastega, tundsin alati, et ma ei kuulu nende juurde üldse, sest kõik on nii mingi lillelised ja suures roosas mullis, meil ei olnud millestki nagu rääkida.

3.2 ASENDUSHOOLDUSESSE PAIGUTAMINE

3.1.4. Soojendusperiood

Kui õed lõpuks kõik koos jälle olid, mäletavad nad seda aega, kui tõsist pendeldamist. Kuna huvi lastekaitse silmis tõusis iga nädalaga, olid ametnike külastused järjest tihedamad. Isa oli nädalas paar korda õhtuti kodust ära, kodus ei joonud ta peaaegu, et kordagi.

Vanim õde: Selles mõttes, et kui issi vaata jõi, siis me olime ikkagi suht palju nagu linnavahel ja suht öösiti ja chillisime ringi.

Õpilaskodu ja tüdrukute enda kodu vahelt käimisele, lisandus ka ametnike poolt lastekodu soojendus – õdedele tutvustati lähedal asuvat asenduskodu. Tüdrukud ei teadnud kunagi, kus nad täpselt uuel nädalavahetusel on, reede õhtuti korjati nad mõnikord peale ja viidi asenduskoduga tutvuma. Noorim õde mäletab, et mitu korda jalutasid nad öösiti salaja koju tagasi, kuna tahtsid isaga koos olla.

Noorim õde: /.../ meid viidi üks päev sinna. Aga läksime öösel või õhtul ikkagi jala issi juurde. Siis öösel mingi kaheteist aeg otsiti meid taga, aga no nad teadsid, et me nagunii isa juures ju. Me ütlesime veel politseile, et me ei taha ära minna (naeris) ja siis viidi ikkagi tagasi lastekodusse.

Õed mäletavad, et ametnikud kunagi ei kasutanud sõna „lastekodu“, alati öeldi kuidagi läbi lilled ja seletusi tüdrukud ei saanud, miks selline protsess käib.

Noorim õde: Aga üldiselt muidu oli see kogu aeg niimoodi, et tulid, kohe auto peale ja minek.

3.1.5. Üks suvine päev

Vanim õde, kes sellel ajal oli 12-aastane, mäletab seda päeva selgelt, kui lõpuks päriselt tüdrukud lastekodusse ära viidi. Oli suvine päev, õed mängisid maja ees keksu. Ühel hetkel tulid neile tuttavad lastekaitsetöötajad bussiga maja juurde, seletusi andmata kästi tüdrukutel kõik asjad kokku panna ja bussi peale tulla. Veidi aega hiljem selgus, et ema oli suhelnud tuttava lastekaitsetöötajaga, olles solvunud, et tüdrukud isaga elasid, võitles ema selle eest, et lapsed ära võetaks.

Vanim õde: Meid muideks tegelikult muidu polekski viidud nagu päriselt lastekodusse. Aga ma mäletan, et mingi selline teema oli, et meie see nii-öelda nagu sugulane, kes tegelikult ei

olnud sugulane, aga töötas lastekaitstes, ühesõnaga ema igatahes läks nagu rääkima sinna lastekaitseisse isa vastu. Ja koheselt hakkas ka kogu protsess kiiremini tööle.

Isa oli šokis, kui teada sai, et tüdrukud on ära viidud. Reaalsus oli käes ja tüdrukud oli segaduses, miks see kõik nii läks. Õed ei tundnud sellel ajal millestki puudust, isaga suhted oli väga head, ei olnud konflikte, söök oli alati olemas, riided olid uued ja puhtad, kuid hiljem järele mõeldes ei oska tüdrukud analüüsida, kas liigne vabadus oleks võinud tulevikus kätte maksta.

Noorim õde: Ma mõtlen praegu tänapäeval seda olukorda, kui lapsed võetakse lastekodusse, see on, ma räägin, see on viimane hetk. Kui muud väljapääsu pole. Aga meil oli selles mõttes, et praegu mõelda võrreldes tänapäevaga ma ei tea, meil oli ikka võrdlemisi okei olukord, ikka selles mõttes väga okei, kui isaga elasime, ema olukorda jah ei anna võrrelda. Isaga söök oli kogu aeg olemas, riided olid olemas ja saime täiega palju pappi. Aga vist jah, et isa vahepeal jõi sõbra juures, teda polnud kodus, me olime onu ja vanaemaga, aga üksi ikka ei olnud.

Vanim õde: Mõtlen sama, me ei saanud kunagi peksa, meil oli kogu aeg nagu kõik olemas ja nälga ei ole kunagi tundnud.

3.2. ELU ASENDUSKODUS

3.2.1. Uude olukorda sisseelamine

Lastekodu majade ja inimestega tüdrukutel esialgu negatiivseid emotsioone ei olnud. Koheselt leiti endale uusi sõpru, kasvatajatega saadi hästi läbi ja tüdrukud kirjeldavad maja kui väga hubast, suurt ja ilusat elamist. Esimesel päeval, kui õed jõudsid, mäletavad nad eredalt, et kohe anti neile ka jäätist, oli südasuvine päev ja jäätis oli see, mis aitas sellel hetkel ehmatusest kuidagi paremini toibuda. Lihtsalt sisseelamine võttis õdedel palju aega, mentaalselt oli raske olukorda mõista, alguses aitas neile see kaasa, et nad said olla igal pool koos, neil oli ühine tuba.

Vanim õde: Kui meid ära võeti, siis ikka me kõik olime ikka väga deprekas, me nutsime. No me nutsime ikka nädalaid. Lihtsalt nutsime, enne magama minekut.

Selles asenduskodus oli suure hoovi peal kaks maja, selles loos nimetan neid vastavalt Esimene Maja ja Teine Maja. Tüdrukud kui lastekodusse läksid, peatusid nad Teises Majas, see oli äsja valminud, kõik oli uus ja värske.

Suhtlus emaga katkes sellel ajal peaaegu, et täielikult, isaga suhtlus muutus intensiivsemaks, ta käis väga tihti tüdrukutel lastekodus külas, koos käidi jalutamas, söömas ja palju muud. Õed elasid uude olukorda sisse, kõik tundus minevat kui paremuse poole. Isa oli väga suureks abiks uue olukorraga harjumisel.

Vanim õde: Kui ma võrdlen teiste lastega, siis peame õnnelikud olema, sest meil käis ikka isa väga tihti külas, teistel lastel nagu lapsevanemad niimoodi ei käinud, üliharva, kui üldse. Pigem olid nagu lapsed need, kes pidid vanematele külla minema. Meil paps käiski külas niimoodi, et kõik kasvatajad juba teadsid. Sõime tihtipeale kõik koos ja käisime pildistamas.

3.2.2. Konflikt usalduskasvatajaga

Möödus vähem kui aasta. Noorim õde mäletab esimesest suurt konflikti enda usalduskasvatajaga. Usalduskasvataja on isik, kelle poole laps pöördub mistahes murega, ta on just kui tugiisik, aitab toime tulla kõikide probleemidega, muredega, mis last kurnavad. Konflikt sai alguse päevast, mil mindi osade lastega sissoste tegema, oli tal üks kindel soov – pisikese kontsaga saapad.

Noorim õde: Mäletan, et kasvataja oli mingi, et oi neid ei võta ja sa oled nii väike alles. Aga ma olin bravuurikas, ütlesin, et ei, ma tahan neid ja siis läksin nuttes poest välja. Ma ei saanud lõpuks mitte midagi. Ma ei saanud riideidki uusi, sest et need saapad olid esimesed, mis ma tahtsin, aga kuna läksime tülli, läksime tagasi auto juurde ära. Ma olin nii kurb ja vihane, ütlesin kasvatajale, et kuradi lits oled või midagi taolist. Ja siis ta võttis mul rinna pealt kinni ja surus mind teise auto peale ja ütles mulle, et sina mulle tatikas lits ei ütle.

Noorim õde tunneb, et sellest hetkest sai trotsi temas alguse, kuna suhted kasvatajatega halvenesid just pärast seda. Konflikti tõttu eraldati tüdrukud, noorim õde koos keskmise õega läks Esimesse Majja, vanim õde jäi Teise Majja.

Tüdrukud oli juhtumist šokis, noorim õde, olles sellel ajal 10-aastane, ei osanud kuidagi üksinda analüüsida ja võttis ühendust kasuisa ema, Mallega. Eelnevalt suurt terrorit pakkunud naine oli juhtumist samuti šokeeritud ja võttis ühendust politseiga. Kuna situatsioon pälvis väga suurt tähelepanu, alustati kriminaalmenetlus, muutus suhtumine noorimasse õesse osade kasvatajate poolt täielikult. Tüdruk meenutab, et pidi endale uue usalduskasvataja ise otsima, iga õhtu nuttis ta end magama, sest keegi ei olnud nõus tema usalduskasvataja olema.

Noorim õde: ...oeh ma mäletan seda nii hästi, ma käisin kõikide kasvatajate juures, et kas te tahate minu usalduskasvatajaks hakata, mitte keegi ei tahtnud. /.../ Ma mäletan, et mul oli, noh, õhtune aeg oli, et läksin hambaid pesema, hambahari oli käes. Viskasin selle teise koridori otsa ja ütlesin, et mida asja noh, ma olin nii ärritunud, kuidas see võimalik on, mida ma teen nüüd, keegi ei taha hakata usalduskasvatajaks.

3.2.3. Majade erinevus

Vanim õde, kes jäi üksinda Teise Majja, ei tundnud nii suurt ülekohut. Ta täheldab, et see sama kasvataja, kellega konflikt oli tekkinud, kasutas vägivalda ka tema peal paar korda, pigistades seda käevarrest ja sõimates tüdrukut ebatsensuursete väljenditega, kuid otsest mõnitamist teiste kasvatajate poolt ta ei mäleta.

Vanim õde: Vaata nagu oligi, me olime sama hoovi peal, aga kaks täiesti erinevat kasvatust. See tuligi sellest pereemast, minu pereema oli hästi...nagu ta teadis, kuidas inimestega suhelda. Ma arvan, et kuna ta oli psühholoogiat õppinud, siis ta oskas nagu meie probleeme lahendada, aga teistel kasvatajatel ei olnud sellist haridust.

Õed elasid nagu erinevates asutustes. Ühes majas olid ühed reeglid, teises majas teised reeglid, hoovi peal saadi kokku, et mängida, kuid sellega ka ühine kasvamine ja süsteem piirdus.

Noorim õde: No nii kaua, kui ma seal Esimeses Majas olin, oli see aeg, kus mina olin nagu no täiesti mässuline teismeline.

Noorim õde meenutab, et nende majas oli hommikune voodi tegemine tähtsam, kui hambapesu, sest kui voodit teha ei jõudnud, siis päeva jooksul arvutit kasutada ei saanud. Mis tekitas noorimas ões trotsi, oli koolist koju jõudmine – tihtipeale ei öeldud talle teregi, vaid anti e-koolist välja prinditud järgmise päeva koolitööd ja öeldi „davai, mine õppima“.

Noorim õde: Karistused olid iga asja eest, telefon võeti ära no ja lõpuks tekkis see trots lihtsalt. Ja ma mäletan seda ka, kui ma sõin. Ma olen kogu aeg hästi palju sünninud. Ma mäletan, et ma sõin seal ja siis üks kasvataja, ütles mulle, et äkki peaksid vähem sünnima, et muidu lähed paksuks. Ma olen sünnist saati olnud alakaaluline...

3.2.4. Kasvatajate poolne surve

Noorim õde elas hoopis teist elu, kui teine ja vanim õde. Ta küll leidis uue usalduskasvataja, väga hea usalduskasvataja, kuid see ei andnud talle selles olukorras motivatsiooni edasiseks. Teda kimbutas kiusamine põhikoolis, konfliktid ja üksildus asenduskodus. 11-aastasena proovis noorim õde esimest korda ka alkoholi.

Noorim õde: /.../ Hommikul avastas, et olin prillid seal joomingu käigus ära kaotanud. No ma ei mäleta mitte midagi, hommikul ärkan haiglas ja kasvataja tuleb mulle sinna haiglasse ja, ja siis ma ütlesin esiteks, et mul on väga häbi...siis ta sõimas mul näo täis. Ma ütlesin, et, et aga mul on veel prillid ka kadunud, noh, mul oli väga suur miinus, ma ei näinud mitte midagi.

Tegemist oli koolivaheaja nädalaga, noorim õde oli nädal aega prillideta. Kasvatajad ei pööranud prillide puudumisele tähelepanu, pigem langes laps mõnituste osaliseks

Noorim õde: /.../ kasvataja ütles mulle, et ise jood ja laaberdad ja kaotad prillid ära, ise oled süüdi. Mäletan, et mul oli vanima õega sama miinus ja ta ostis just endale uued prillid ja talle vanad jäid nii-öelda seisma, siis ma sain tema prillid. Kurvaks tegi see, et pidin jälle ise otsima. Samamoodi nagu pidin endale usalduskasvataja ise otsima, pidin oma uued prillid samamoodi ise otsima.

Vanim õde nägi enda väikeõde tihti peale stressis ja kurnatuna. Peale kodutöid saadi alati kokku ja õhtud veedeti koos mängides või lihtsalt logeledes. Tihtipeale käis noorim õde ka Teises Majas kasvatajatega jutustamas, et enda majast eemale saada.

Vanim õde: Jah, sa pidid juba väga varakult nagu ise probleeme üksinda lahendama. Mul oli parem selles mõttes, mul oli see pereema Tiina. Tema oli nagu kivi, kui oli nagu mingisuguseid probleeme teiste kasvatajatega või mis iganes, teadsin, ma saan temaga rääkida, ta ei räägi kellelegi edasi, saan arutada temaga asju.

3.2.5. Kool ja sõbrad

Õdede olukord kooliga oli samuti erinev. Vanimale õele meeldis koolis käia, ta meenutab, et õpetajad olid väga vastutulelikud ja kuidagi alateadlikult tunnetas, et kõik suhtusid väga loomulikult ja ilma mingite hoiakuteta temasse. Kuna asenduskodus oli tal kõik korras, pingutas ta ka koolis.

Vanim õde: Ja siis nagu klass oli üldiselt hästi-hästi kokkuhoidev. Kõik juba teadsid, et olen sealt pärit ja polnud ühtegi probleemi, keegi ei narrinud ega mitte midagi ja nagu selline noh igatahes nagu väga tore oli minul see lastekodu- ja kooliaeg.

Seevastu noorim õde kannatas kiusamise all. Hommikuti ärgates oli ta juba trotsi täis, mis peegeldus ka koolis välja. Klassikaaslaste halvustavad kommentaarid hakkasid sagenema ja sellest tulenevalt puudus tüdruk pidevalt koolist.

Noorim õde: Kuuendas klassis muidugi tegin hästi palju poppi, sest ma ei tahtnud kooli minna, see õhkkond oli seal nii halb ja ega kasvatajad mõtlesid, et ma lihtsalt nagu mässumeelne teismeline, keegi ei küsinud, miks ma ei lähe kooli või miks ma nii käitun nüüd.

Kuid ta ei lasknud pead norgu, ta sai üldiselt koolikaaslastega hästi läbi, lihtsalt see ei olnud osade kaaslastega vastastikune. Noorim õde tundis vahepeal ennast erakuna, kuna palju räägiti vanematest ja perereisidest. Sellel ajal oli tal palju konflikte kasvatajatega ja ees ootas kasupere.

Noorim õde: Selles mõttes, võib-olla tundsin puudust, kui koolis oligi näiteks mingi...teised rääkisid, et ema-isaga tegin seda, käisin seal...see pigem selles mõttes, et noh, päris peretundest tundsin puudust.

Sõpru mõlemal õel palju ei olnud, olid kindlad sõbrannad, kellega saadi väga hästi läbi. Kõige rohkem tundsid nad tänulikkust asenduskodus teiste laste üle, suhted teiste lastega olid väga head, osadega käidi koos samas koolis. Tihtipeale käidi külapeal mängimas, teised külalapsed liitusid alati nendega ja koos veedeti mitmeid õhtuid nädalas.

Noorim õde: Nagu õdede-vendade suhtlus ikka, vahepeal oli tülisid, aga sellist drastiliselt suurt konflikti nagu ei olnud, me olime hästi-hästi kokkuhoidvad.

Vanim õde: Jaa, isegi küla peal hoidsime kokku ja kõik teadsid, et me oleme sealt ja kõik küla omad tulid meiega mängima. Meil oli lõbus, meil oli alati nii tore.

3.2.6. Kasuperre tilgutamine ja tagasi lastekodusse

Kõik kolm õde olid mingil ajaperioodil ka kasuperes. Kuid mitte koos – vanim õde oli ühes kasuperes, noorim ja teine õde koos teises. Mõlemad kasupered olid majanduslikult keskmisest rikkamad, materiaalsetest võimalustest puudus ei olnud. Mida aga mõlemad õed tundsid sellel perioodil, oli siirusetus.

Noorim õde: /.../ mitte kunagi me ei tundnud, et me oleme kodus. Puudus klapp ja mis kõige rohkem häiris, oli see, kui kuskile välja läksime ja kasuvanemate sõbrad tulid siis kohe öeldi, et need on nüüd asenduskodust võetud lapsed.

Vanim õde: Mul oli samamoodi, selline näidis asja tunne tekkis, et näiete, tema on asenduskodust, et noh teate küll siis millega tegu on. Tundus, et mind võeti sellepärast, et näida nagu parem inimene teistele.

Õed olid kasuperedes kokku mõned kuud. Vanima õe puhul katkes leping puhtalt seetõttu, et ta ei tundnud ennast kasuperes hästi. Noorima ja keskmise õe puhul oli olukord teine. Kuna kasupere elas linnast väljas ja peres isa töötas koolis, sooviti lapsed panna samasse kooli, et kooli ja kodu tee oleks ühine.

Noorim õde: Ja mis oli nii haige, oli see, meid taheti ka panna sinna kooli, et me saaks käia vahepeal niimoodi, et elaks nädala sees seal. Aga kuna teine õde oli lihtsustatud õppekaval ja see kool ei võtnud poole pealt sellele õppekavale, siis õde visati viuh minema, et ei sobi perre, mina olin paar kuud edasi seal veel.

Pärast keskmise õe perest välja heitmist ei suutnud noorim õde kasuperes enam emotsionaalselt toimida. Ta rääkis vanematega ausalt enda seisukohast ja otsustati ühiselt, et ka tema leping lõpetatakse. Sellel perioodil tundsid kõik õed vastakaid emotsioone, nad olid küll õnnelikud, et said tagasi asenduskodusse, kuid hakkasid tundma puudust peretundest, mis justkui hakkas kasuperes tekkima, samas tundus kõik nii võlts.

Noorim õde: Et vaata ikkagi selline...et issi juurest rebiti ära ja nüüd kasuperest ka, et selline rebimise ja tilgutamise tunne tekkis küll. /.../ Siis ma rohkem ei tahtnudki ühtegi kasupere./.../ Mis häiribki, et kasuperede ja kasvatajate puhul, te ei saa võtta lastekodu last kui pailast...ta on katkine laps, sa pead arvestama, et kõik ei pruugi lilleliselt minna. Lihtsalt võtta ja tagasi anda....seda eksisteeris nii palju.

3.3.ISESEISVUMINE ja ELU PÄRAST ASENDUSHOOLDUST

3.3.1. Peresüsteem

Pärast kasuperes elamist said õed mingi aja pärast tagasi kokku – noorim ja teine õde kolisid tagasi Teise Majja.

Noorim õde: Kui ma tagasi läksin Teise Majja, siis kõik muutus, me käisime kogu aeg väljas ja söök oli ülihea ja selline peretunne oli automaatselt. Neli aastat Esimeses majas ei anna võrrelda nende esimeste hetkedega Teises Majas.

Vanim õde: Jah just see, et me istusimegi nagu perega koos, siis me lihtsalt nagu jõime teed või kohvi ja siis rääkisime hästi palju juttu ja oli tunda ja näha, et kõik oli nagu üks.

Umbes aasta pärast hakati asenduskodu re-organiseerima perekoduks. Õed olid sellel ajal vanuses 14-19. Vanim õde kolis küll koheselt edasi õpingute tõttu teise linna, aga järelhoolduslepinguga jäi ta veel asenduskoduga seotuks.

Noorim õde: Kui see peresüsteem tuli, siis kõik kohad lukustati, sahvver oli kogu aeg lukus, pesuruum oli lukus. Niisama näksida midagi ei saanud keegi, kogu aeg pidi luba küsima, no isegi pesuruumi kui tahtsid minna.

Teine õde kolis samuti asenduskodust ära, noorim õde jäi õdedest ainukesena asenduskodusse paikseks. Mõlemad õed tundsid süsteemi muutusel lõhestumist. Maja eraldati kaheks, lapsed omavahel palju kokku ei puutu. Selline lõhestumine pani noorima õe samuti otsima alternatiive, kuhu mujale paikseks jääda, gümnaasiumi ajal ööbis ta keskmise õe juures.

Noorim õde: Tühi, tühi on maja uue peresüsteemiga. Meie aeg oli terve maja kilkeid täis, kõik jooksid ringi, kõigil nagu tegevust oli. Nüüd on kuidagi nii vaikne. Ei anna võrrelda 20 lapsega maja ja 6 lapsega majaosa.

Lõhestumist märkas noorim õde just erinevate reeglitega, ülemise korruse pere elas ühte moodi, alumise korruse pere teistmoodi. Tekkis justkui efekt, mis oli enne – Esimese Maja ja Teise Maja erinevus.

Noorim õde: Alumine pere, kellel oli traditsioonid, toimisid kui päris pere, käisid igal pool. Ja selline hästi mõnus oli, aga üleval oli täiesti vastupidi, lapsed olid nii kurvad, sest alumised väljasõitudel ei käinud. Samamoodi, ülemised said valida riideid ise, alumised mitte. Tekkis selline võitja-kaotaja tunne lastes.

Noorim õde, olles saanud täiskasvanuks, kolis peale gümnaasiumi ühiselamusse, kuna alustas õpinguid samuti teises linnas. Esmaspäevast reedeni oli ta asenduskodust eemal.

Selleks ajaks oli perevanem Tiina töölt lahkunud. Lahkhelid pärast seda ka kasvasid, kasvatajates tekitas küsimusi noorima õe toidukorrad asenduskodus. Nimelt igale lapsele määratud kuusumma kanti noorimale õele igakuiselt isiklikule arvele, selle raha eest pidi noorim õde toidu ning teised olme asjad endale muretsema.

Noorim õde: /.../ siis üks kasvataja hakkas ajama, et kui ma saan seda kakssada nelikümmend eurot toetust, et kas ma ei peaks söögiraha siis maksma, kui ma nädalavahetusesti seal tahan olla.

Noorim õde tundis ennast juba ärevuses, kuna ei olnud kedagi, kellele toetuda, puudus võrgustik. Kõige rohkem tundis ta puudust varasematest traditsioonidest, mis viimastel aastatel Teises Majas tekkisid.

Noorim õde: Peresüsteemi peres võis olla kuus last ja mina olin seitsmes, kuna ma oligi järelhoolduslepingul, siis ma ei läinud nii-öelda lapse alla seal ja kasvatajad räägelt võtsid seda arvesse. Kui oli mingi pereüritus, ega mulle ei öeldud.

Vanim õde: No näed, mul oli vastupidi, sellel ajal, kui mul järelhooldusleping oli, Tiina kogu aeg helistas, et kas ma ikka saan tulla ja et ma pean tulema, et saab tore olema ja nii edasi.

Õed mõlemad tundsid peresüsteemis asenduskodus olles, et lapsed on tunduvalt kurvemad ja stressis. Nad tajusid enda kogemusest, et varasemalt elutoas logeledes, pakkus üksinda toas olemine rohkem huvi.

Noorim õde: Sünnipäeva pidamine...see oli räägelt tähtis sündmus mu jaoks, sellepärast et Tiinaga oli välja kujunenud selle tähistamise traditsioon, laud oli lookas söögist ja sa tundsid, et see on sinu päev, sa võid ise valida sinna laua peale ükskõik mida ja kuidas sa tahad seda sünnipäeva tähistada oli täiesti sinu enda valik. Aga kui see peresüsteem tuli, siis mäletan esimest sünnipäeva, mulle toodi lihtsalt poest väike pealinnakook, meid oli siis seitse, kook tehti seitsmeks, sõime tüki ära ja oligi kõik.

Asenduskodust noorimal õel lahkumine oli emotsionaalselt kergem, kuna ta ei tundnud ennast seal eelnevalt hästi, pingutas ta selle nimel, et saada üksinda hakkama ja enda elu peale.

Noorim õde: Kui kasvataja lõpetas, andsid vahetuse üle, ütles laste kuuldes, et õnneks ma teid kaks nädalat ei näe. Kuigi jah, nad olidki tegelikult ka väsinud, ise tunnistasid ka seda, et nädal aega on liiga pikk aeg, sest nad on enda perest eemal.

3.3.2. Iseseisvaks eluks ettevalmistus

Pärast asenduskodus elamist ja iseseisvaks saamist, pidid õed silmitsi seisma suure üksinduse ning sotsiaalsete harjumistega. Pärast järelhoolduslepingu lõppu ei olnud tüdrukutel enam ametlikult ühtegi võimalust nõustamiseks, materiaalselt ei olnud enam ühtegi toetust.

Noorim õde: Kui ma läksin enda elu peale lõpuks, siis ega kedagi ei kottinud, mis minust saab.

Milleks ei olnud õed valmis, oli üldiste asjaajamiste planeerimine ning nendest teadlik olemine. Õed ei teadnud elukoha üürimistest, spetsialistide juurde aja panemisest ning maksude maksmisest midagi.

Noorim õde: Tiinaga oli see, et ta oli hea küll, aga ta oli ju mõnes mõttes liiga hea, ta pani meile alati kõik arsti ajad ise, ta tuli meiega kogu aeg igale poole kaasa, ta räigelt aitas. Samas praegu ma mõtlen, et see oli natuke halb sellepärast et kui ma kaheksateist sain ja õe juurde elama läksin ja kui kuskile oli vaja minna või arstile aega panna või midagi otsida või midagi ise iseseisvalt teha, siis oli algul error...kellele ma pean helistama, mida ma pean rääkima, mida ma pean küsima, mis kus, kes.

3.3.3. Lapsepõlvest saadud mustrid

Olles asenduskodust eemal ja enda muredega üksinda, on õed enda erinevaid reaktsioone ja käitumisi olukordades iseseisvalt ja spetsialistidega analüüsinud. Vanim õde tunneb, et asenduskodus perekasvataja Tiina aitas tal väga palju kaasa lapsepõlvest tulnud traumadega hakkama saamisel.

Vanim õde: Suuremaks saades tajun, et lapsepõlv on mõjutanud väga palju. Mul on ärevushäired olnud ja depressioon ja tegelikult võitlen nendega siiamaani. /.../ Hästi suur ebakindlus ja ebaratsionaalne hirm on lapsepõlvest kaasa tulnud.

Noorim õde tundis, et asenduskodu tema jaoks süvendas lapsepõlvest saadud traumasid. Pidevad konfliktid kasvatajatega ei aidanud lapsepõlvega seotud mõtetest lahti saada. Kuigi ta tõdeb, et perekasvataja Tiina suutis paari aastaga siiski teda rahustada ja selle ajaga saavutas noorim õde sisemise rahu endaga.

Noorim õde: Malle poolt tuli see terror jah. Praegugi annab tunda selle hirmu tundmine. Mäletan, kui poisiga koos elasin. Lollitasime ja siis ta kuidagi nagu kõvema häälega ütles mu peale midagi, siis ma hakkasin lihtsalt nutma, mu esimene reaktsioon oli nutmine ja siis ma ehmatasin tegelikult ise ka ära, et miks ma niimoodi reageerisin. Analüüsisin hiljem ja no mul on see kuidagi lapsepõlvest, et kui keegi karjub mu peale, siis mul on ju automaatselt järelikult midagi pekkis.

Pisikesi harjumuslike käitumisi on mitmeid. Mõlemad õed veel praegugi proovivad lahti saada harjumustest kodus söögi võtmisel luba küsida. Samuti tunneb noorim õde puudust rääkimisest, pärast koolipäeva lõppu oli ta harjunud oma päevast rääkima, praegu pärast tööpäeva lõppu on raske enda mõtetega üksinda olla.

Noorim õde: Mõtlen seda ka, et me olime nii paljukesi koos, mul oli nii turvaline olla. Kui ma praegu üksi elan, ma vahepeal tunnen seda, et kuidagi nii üksik on olla, ma ei saa kellelegi rääkida, ma tahan vahutada oma päeva ära, aga ma ei saa, sellest tunnen puudust.

3.3.4. Avastused, tõdemused pärast asenduskodu

Mõlemad õed tunnevad, et said pereema Tiina kasvatusmeetodist niivõrd palju üldist mõttemaailma avardust. Noorim õde võrdleb Esimese ja Teise Maja kasvatus erinevusi ja tõdeb, et teeb enda järeldused, kuidas lapsi mitte kohelda.

Noorim õde: Ma olen võtnud lastekodust kaasa selle, et kuidas mitte käituda. Tiina näitas mulle, et tegelikult on lastekodus hea elada, kõik oleneb suhtlusest, me kõik teeme pättusi, aga kuidas sa sellele reageerid ja see usaldussuhe, et see on hästi tähtis, see muudab tegelikult seda edasist lapsekäiku väga palju.

Vanim õde, kes elas kõik aastad Teises Majas, mäletab asenduskodu ajast väga hea analüüsivõime saamist. Ta hakkas maailma nägema palju laiemalt.

Vanim õde: Mul tekkis seal olles teistsugune mõttemaailm, ma tajusin, et on võimalik elada niimoodi, et sa oledki rõõmus. Mu ümber olid ju täiesti võõrad inimesed, aga et ma tundsin, et ma olin nagu peres, et ma olengi nagu oodatud ja tõsiseltvõetav. See muutis minu perspektiiv inimestes üleüldiselt. Sest et alguses ma mõtlesin, et kõik inimesed ongi pahad ja et asjadest ei saa üldse rääkida.

Praegu analüüsides kogu süsteemi ja enda kogemusi, tunnevad õed, et on valmis tulevikus olema vähemalt kasupereks ühele või enamale lapsele.

Noorim õde: Kui mul enda elu on stabiilsem, siis ma tahaks kunagi ikkagist vähemalt kasupereks olla.

Vanim õde: Jaa, ma olen juba enda elukaaslasega rääkinud ja me plaanime tulevikus seda.

3.3.5. Suhted vanematega

Praeguseks on üks õdedest riigiametnik, teine õde väikeettevõtja. Suhted vanematega on erinevad. Mõlemad õed suhtlevad isaga siiaaani igapäevaselt, kohtutakse igal võimalusel, helistatakse tihti peale paar korda päevas. Tüdrukud tajuvad, et kuna isa oli igal hetkel ka asenduskodus olemas, on nende side meeletult suur. Emaga suhtlus on hetkel raskendatud. Suhtlus emaga asenduskodu ajal oli väga kasin, aastast mõnel korral käidi emal külas.

Noorim õde: Ema käis minu arust ühe korra, aga meie käisime tema juures mingi pühade aeg ja vaheaeg.

Õed ei tunne häbi ega põlglikust enda mineviku ees. Nad on tänulikud enda vanematele, sest nendeta ja läbikäidud teekonnata, ei oleks õed praeguseks üksteisele nii tugevalt olemas ja nii kindlate väärtustega.

Vanim õde: Pigem tahaks, et nad oleks lihtsalt rohkem vastutustundlikumad olnud sellel perioodil.. Tahaks, et nad võtaks vastutust enda tegude eest rohkem, aga selles mõttes, et üldiselt ma olen ikka väga õnnelik, et mul siuksed vanemad on.

4. ARUTELU JA KOKKUVÕTE

4.1. Arutelu

Uurimuses osalejad jutustasid narratiiv-intervjuu kaudu oma lugu – isikliku nägemuse ja kogemused lapsepõlvest, asendushooldusest ja iseseisvumisest. Käsitlen kolme perioodi eraldi, võrreldes õdede elulookirjelduse, seadustes paika pandud normide/standardite ning üldise eetilise põhimõtetega.

Tüdrukute kogemustest tuli välja mitmeid emotsionaalselt raskeid hetki lapsepõlves. Praeguse ja ka nendel aastatel kehtinud Lastekaitseaduse (1993/2014) kohaselt on riigi kohustus kaitsta ja toetada tervet perekonda. Abivajavate perede arvestust ja toetamist korraldas sellel ajal sotsiaaltalitus. Millegi pärast ei räägi kumbki õdedest sellest, kas pere sai mingeid sotsiaalteenuseid ajast, kui vanemate tähelepanu hajus alkoholile või kui elati ema juures. Sellest ajast rääkisid mõlemad õed pigem kui perioodist, mil pidid ise alati lahendusi leidma. Kuna tüdrukud olid väiksed, kui ema vanimale õele lasteaeda mitmel korral joobes olles järgi läks, ei pruugi tüdrukud mäletada ega teada, kas sellel ajal jõudis see info lasteaiast ka kohaliku omavalitsuse sotsiaalosakonda. Sel ajal küll ei kehtinud veel praegune kohustus teavitada abivajavast lapsest. Õed mäletavad, et politsei ning lastekaitse huviorbiidis oldi alles siis, kui joomingud läksid kontrolli alt välja – kui elati ema juures. Võimalik, et teenuste või ametnike toetus ei olnud laste poolt märgatud, see ei mõjutanud nende elu piisavalt või oli olematu.

Mõeldes sellele, kuidas õed mäletavad enda lapsepõlve, tuleb olla positiivselt meelestatud õdede vaprust ning järjepidevusest. Joobes vanemate konfliktid, kodust põgenemised, ema elustamine ja palju muud – kõige selle kiuste said tüdrukud koolis hakkama. Õed ei maininud kooli kui institutsiooni toetust, küll aga märkisid mõlemad õed, et õpetajate toetus oli suur, toetati ja oldi vastutulelikud. Leian, et see on üks olulisi näiteid sellest, kus esikohale tuleb seada mitte materiaalsus vaid suhted ja inimeste mõju üksteisele. **Õpetajate vastutulelikkus koolis oli õdedele meeldejääv, pisiasjad, millest õed tuge said.**

Lastekaitsepoliitika dokumentides (ÜRO Laste õiguste konventsiooni artikkel 9, Lastekaitseaduse (2014) §27) on rõhutatud, et lapse eraldamine perest on viimane vahend lapse heaolu tagamisel. Eelnevalt peab olema kõiksugu muud abimeetmed proovitud olema, sellel alusel saavad vastavad ametnikud teha otsuse, mille kinnitab kohus. Tüdrukute jutu alusel võib panna kahtluse alla eelnevate abimeetmete kasutamine, õed mäletavad

asenduskodusse minemise protsessi kiirendamist pärast ema suhtlust tuttava lastekaitsetöötajaga, peale soojendusperioodi ei ilmnunud tüdrukute jutust muid protsessi osasid.

Õed mainivad, et olid tihtipeale õhtuti väljas vanuses 5-10, kontrolli tüdrukute üle ei tundunud olema, sellest tulenevalt, ei ole võimalik ka võtta seisukohta isa teadlikkusest nii noorte laste käekäikude üle. See argument võis olla oluline laste eraldamisel perekonnast.

Päeval, mil lapsed perest eraldati, ei olnud tüdrukud eelnevalt tehtud otsusest teadlikud. Ka hiljem ei saanud tüdrukud otseselt selgitusi, miks selline otsus tehti, see omakorda tekitas neis segadust ning raskusi olukorra mõistmisel. Seletustöö kohustus on hetkel kajastatud Lastekaitseseaduse §21-s, sellel ajal kehtinud Lastekaitseseaduses (2014) vastavat paragrahvi ei olnud, küll aga on ÜRO LÕK artiklis 9 välja toodud, et lapse eraldamisel perekonnast, mis tahes menetluses, antakse kõigile huvitatud pooltele võimalus selles osaleda ja teha teatavaks oma seisukohad. Sellises olukorras otseselt seadust ei rikutud, kuid leian, et eetilise piiri küll – last eraldada isast ilma põhjusi andmata, on sellises olukorras väga raske mõista. Eriti kui arvestada sellega, et vähemalt vanem õde oli juba piisavalt vana, et tema arvamust küsida ja talle selgitusi anda. Teades, et tüdrukud soojendusperioodil olid salaja isa juurde tagasi põgenenud, oli õdede huvid tugevalt isa juures elamisega seotud.

Asenduskodus konflikti tagajärjed olid ebameeldivad mõlemale osapoolle. Kasvataja oskamatus lapsele seletada teatud jalanõude sobimatusest viis õdede lahutamiseni ning mitmete aastate ebamugavuseni noorima õe ning kasvatajate vahel. Leian, et 10-aastase lapse soov saada endale meeldivad jalanõud ei väärinud lapse füüsilist raputamist ning sõimusõnu enda usalduskasvataja poolt. Selline käitumine ei ole lubatud mistahes olukorras, mistahes täiskasvanu poolt. Eetiline oleks olnud lapsele anda seletusi ning analüüsida koos lapsega, miks antud jalanõud ei oleks olnud sobilikud. Siit tuleb ka tüdrukute hilisem küsimus – kas kasvatajaks ikka võib saada ilma hariduseta, kogemusteta inimene? **Selles loos oli näha haridusega, meetodeid kasutava ning traumakogemustega lastega töötava kasvataja ning ilma hariduseta kasvataja erinevus. Pereema Tiina suutis noorimat õde viimase kahe aastaga toetada ja nõustada palju edukamalt, kui esimese seitsme aastaga usalduskasvataja.**

Mis selles loos tekitab vastuolu Asendushoolduse standardiga (2008) on õdede eraldamine asenduskodus. Alus eraldamiseks oli väidetavalt noorima õe eelnev konflikt, see aga ei ole

kindlasti argumenteeritud ning õiglane põhjus. Praegusel juhul tõlgendasid õed üksteisest eraldamisel kui personali poolset kättemaksu. **Asendushoolduse standard näeb ette, et õdede ja vendade eest hoolitsetakse neid lahutamata, eraldi paigutamiseks on erand, kui see on nende heaolu jaoks vajalik.**

Tütarde suhtlus isaga asenduskodus olles oli stabiilne, isa käis iganädalaselt tütarde külas, mis näitab nendevahelist tugevat sidet. **Tulenevalt ka seadustest, peab sellise sideme hoidmine bioloogiliste vanematega olema võimaldatud. Tüdrukud tundis samuti, et sellel ajal oli isa külastused ja suhtlus suureks toeks.**

Vanim õde kirjeldab enda kogemusi asenduskodus pigem helgelt, tema suurimaks motivaatoriks oli pereema Tiina, kes toetas kogu meeskonda ning kõiki asenduskodulapsi. Leian, et sellist lähenemist ning õhkkonna loomist vajab iga asenduskodu. **Pereema Tiina selles loos andis tüdrukutele mõista, mida tähendab päriselt lapse toetamine. Tüdrukud tõid välja, et õppisid maailma nägema nii nagu nad kunagi varem pole näinud. Kõige aluseks oli usaldus ning suhtlemine.**

Leian, et asendushooldusel on kõige aluseks inimsuhted, nendele tuleb praegusest palju rohkem tähelepanu pöörata kui varasemalt. Laste jaoks formaalsed muutused ei oma sama tähtsust, mis poliitikakujundajatel ja teistel täiskasvanutel. Asenduskoduteenus on eelkõige lastele mõeldud teenus, mis tähendab, et igasugune sisend muutusteks, tuleks saada teenuse tarbijatelt ehk lastelt endilt. Lastekaitsetöötajate põhjendamata otsus laste eraldamisel, usalduskasvataja konflikt, prillide kadumise põhjus – need kõik on näited, kus oli suhtlus ning inimeste vaheline usaldus puudulik. Kõikide vahel ei saagi tekkida usaldust, kuid see ei takista andma seletusi.

Õed on sirgunud iseseisvateks, toimetulevateks ning edukateks inimesteks, nad küll tunnistavad depressiooni ning ärevushäireid, kuid saavad ning oskavad iseseisvalt ka vajadusel abi otsida. On vaid positiivne, et pärast selliseid elusündmusi on tüdrukud endiselt elurõõmsad ning ootusärevad tuleviku suhtes. Sellest loost on igal ühel midagi õppida.

4.2.Kokkuvõte

Minu töö eesmärk oli analüüsida kahe õe jutustatud narratiive. Üks olulisemaid järeldusi osalejate lugudest on inimsuhetele vähese tähelepanu pööramine. Osalejad on kasvanud

mitmete täiskasvanute kasvatuste all, nii positiivsete kui ka negatiivsete suhete ühine joon oli kommunikatsioon ja usaldus. Olukorras, kus lapsed on eelneva traumakogemusega, on usaldusliku suhte väärtus oluliselt kõrgem.

Isaga järjepidev ning stabiilne suhtlus oli positiivne mõjutegur osalejate hakkama saamisel perest eraldamisel ning hilisemal perioodil ehk bioloogiliste sidemete hoidmine on ääretult oluline.

Osalejad andsid ka tagasisidet viimastel aastatel toimunud süsteemi muudatusele. Olles kasvanud mõlemas süsteemis – lastekodus ja perekodus, nägid osalejad pigem uuele süsteemile üleminekut olukorda raskendavana. Osalejatele isiklikult andis suurema turva- ning peretunde rohkemate lastega koos olemine kui 6-lapseline perekodu. Kasvatajate väsimust uue töögraafiku järel märkasid osalejad samuti.

Kõik me kogeme sündmusi erinevalt, lähtume enda vaadetest, tunnetest ning emotsioonidest. Eesmärk ei olnud ühtegi kasvatajat, asenduskodu või teisi isikuid kritiseerida, vaid anda tagasisidet, mida asenduskoduteenuse süsteemi arendajad saaksid kasutada ja silmas pidada. Leian, et antud loo keskmeks ei ole osalejate kannatused vaid vaprus ning osalejate enda analüüsioskus enda elusündmuste vaheliste seoste leidmisel.

TÄNUSÕNAD

Täna siiralt osalejaid julguse eest minuga enda lugusid jagada, millest loodetavasti saavad toetust ja julgust teised lapsed, kes praegu sarnases olukorras. Täna samuti enda juhendajat, Judit Strömplit, kes aitas kaasa alates töö teema valikust kuni viimase tagasisideni. Täna ka kõiki teisi õppejõude, kes motiveerisid, eriline tänu retsensendile - Marju Selg.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Anniste, K., Biin, H., Osila, L., Koppel, K., Aaben, L. (2018). Lapse õiguste ja vanemluse uuring. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. https://www.sm.ee/sites/default/files/lovu_lopparuanne_final_1.11.18.pdf.
- Asendus- ja järelhooldus. (2021). Kasutatud 28.05.2021, <https://www.sm.ee/et/asendus-ja-jarelhooldus>
- Asendushoolduse standardid Euroopas. (2008). Kasutatud 25.05.2021, file:///C:/Users/Kaisa.Saluste/Downloads/standardid_q4c_estonian.pdf
- Atkinson, R. (2011). *The Life Story Interview*. New York: SAGE Publications
- Ehasoo, M. (2021). Lapsesõbraliku ühiskonna põhijooned. D. Kutsar (toim), *Lapsed Eesti Ühiskonnas* (lk 13-15). Tallinn: Õiguskantsleri Kantselei.
- Hammersley, M. (2013). *What is qualitative research?* London: Bloomsbury Academic.
- Kasvandik, L. (2021a). Vanemluse toetamine. D. Kutsar (toim), *Lapsed Eesti Ühiskonnas* (lk 32-35). Tallinn: Õiguskantsleri Kantselei.
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk
- Lapse õiguste konventsioon. (20.11.1991). *Riigi Teataja II*. Kasutatud 29.04.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Lastekaitseadus. (01.01.1993). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 27.05.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/113122013012>
- Lastekaitseadus. (01.01.2014). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 27.05.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>
- Linno, M. ja Strömpl, J. (2012). Narratiivse maailma uurimine. Strömpl, J.; Selg, M.; Linno, M. (Toim.). Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses. Laste väärkohtlemise lood (48–61). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Marin, B. (1991). *Childhood as a Social Phenomenon – An Introduction to a Series of National Reports*. Austria: European Centre
- Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele hoolekandeasutuses kasvavate laste õiguste kohta. (2005). Kasutatud 27.05.2021, https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/rec_2005_5_estonian_1_.pdf
- Perehüvitiste liigid. (i.a). Kasutatud 25.04.2021, <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/perehuvitiste-liigid>

- Perekonnaseadus (01.07.2010). *Riigi Teataja*. Kasutatud 29.04.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603>
- Reinomägi, A., Ehasoo, M., Märk, K., Sarv, M. (2021). Sissejuhatus. Laste õiguste aluspõhimõtted. D. Kutsar (toim), *Lapsed Eesti Ühiskonnas* (lk 8). Tallinn: Õiguskantsleri Kantselei.
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Laes, T-L., Krusell, S., Kutsar, D., Ilves, K., Abel-Ollo, K. (2014). *Lapse heaolu mõõtmise käsitus*. Tallinn: Statistikaamet.
- Sarv, M. (2021a). Sünniperest eemal kasvavad lapsed. D. Kutsar (toim), *Lapsed Eesti Ühiskonnas* (lk 35-42). Tallinn: Õiguskantsleri Kantselei.
- Sarv, M. (2021b). Lastekaitsetöö laste ja perede toetamisel. D. Kutsar (toim), *Lapsed Eesti Ühiskonnas* (lk 15-17). Tallinn: Õiguskantsleri Kantselei.
- Selg, M. (2021a). *Kiindumus-suhe ning lapse emotsionaalne ja sotsiaalne areng*. Õppematerjal.
- Selg, M. (2021b). *Võgotski, Erikson, Bronfenbrenner*. Õppematerjal.
- Sotsiaalhoolekande seadus (01.01.2020). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 06.04.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005>
- Standardid Euroopas. (2021). Kasutatud 27.05.2021, https://europa.eu/youreurope/business/product-requirements/standards/standards-in-europe/index_et.htm
- Turvakoduteenus lapsele. (2014). Kasutatud 06.04.2021, https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Muud_toetused_ja_teenused/sotsiaalmini-steerium_turvakoduteenus_lapsele.pdf
- Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. (2014). Kasutatud 15.04.2021, https://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf
- Õiguskantsleri kodulehekülg. (i.a). Kasutatud 27.05.2021, <https://www.oiguskantsler.ee/et/statistika-ja-uuringud#1.%20LAPS%20JA%20PERE>

LISA

Intervjueerimiskava

1. Intervjueeritava taust hetkel

1.1 Millega Te hetkel hõivatud olete? Kas töötate?

1.2 Kuidas on Covid hetkel Teie elu muutnud/mõjutanud?

2. Intervjueeritava elulugu - lapsepõlv

2.1 Kus olete sündinud? Kes moodustasid Teie perekonna?

2.2 Milline oli Teie lapsepõlv? Kui palju Te sellest mäletate?

2.3 Kes olid lapsepõlves Teile olulised inimesed/lähedased?

2.4 Mis Te arvate, kui palju mõjutab lapsepõlv inimese arengut?

3. Intervjueeritava elulugu – asendushooldus

3.1 Milline on Teie kokkupuude asendushooldusega? Kui vanalt Teid eraldati sünniperekonnast?

3.2 Millist rolli mängis asendushooldusel olemine lapsepõlves/nooruseas?

3.3 Milline nägi välja asenduskodu? Kui suur see oli?

3.4 Mitu last elas ühes majas? Kui palju oli kasvatajaid?

3.5 Mis asenduskodus köitis, meeldis?

3.6 Mis ei meeldinud, mis oli puudu?

3.7 Missugused olid suhted Teil teiste elanike ja kasvatajatega?

3.8 Kas asendushooldusel olles oli võimalik suhelda enda lähedastega? Õed-vennad, vanemad?

3.9 Kus õed-vennad üles kasvasid?

3.10 Kes Teid asendushooldusel toetas? Kas oli toetajaid ka väljaspool asenduskodu?

3.11 Kuidas valmistati iseseisvaks eluks ette?

3.12 Millele pöörditi hästi palju tähelepanu, millele mitte?

3.13 Kas oled enne asendushooldust, asendushoolduse ajal või hiljem olnud seotud kuritegelikkusega?

3.13.1 Mis vanusest see algas?

3.13.2 Millised olid kuriteod? Kes olid sellel perioodil lähedased?

3.13.3 Mis olid karistused?

3.13.4 Kas olite suunatud ka erikooli? Mida mäletate sellest?

3.13.5 Millega ja kuidas seostate kuritegelikule teele sattumist?

4. Intervjueeritava elulugu – asendushoolduselt lahkumine

- 4.1** Mis põhjusel asendushoolduselt lahkusid? Täisealiseks saamisel või mõni muu põhjus?
- 4.2** Kas sellel perioodil oli toetajaid? Kes kuulusid sellel perioodil tutvusringkonda?
- 4.3** Milline nägi see protsess välja? Töö, elamine, rahaline pool?
- 4.4** Kuidas tunnete, millisena hindate tollel ajal enda valmisolekut iseseisvakseluks?
Millised oli puudused, millised olid oskused selleks?
- 4.5** Millisena hindate praegust perekodu reformi, puudused/eelised?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaisa Saluste,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu teose „„Asenduskodu ilu ja valu“ – ühe pere laste kogemused“, mille juhendajaks on Judit Strömpl, reprodutseerimiseks seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kaisa Saluste

28.05.2021